

Nordisk Arkivterminologi

I Danmark, Norge og Sverige anvender vi i daglig tale ordet arkiv i mindst tre forskellige betydninger – en samling af arkivalier eller dokumenter, en institution, der varetager opgaver på arkivområdet eller et arkivlokale. Og der er mange flere.

Det er min opgave at forsøge – og jeg understreger forsøge – at sige noget om arkivterminologien i de nordiske lande ud fra især forvaltningshistoriske og retshistoriske synspunkter. Jeg skal med det samme beklage, at jeg jo er ganske ukyndig, for ikke at sige totalt uvidende, i finsk, islandsk, norsk og svensk rets- og forvaltningshistorie – og for den sags skyld er der meget af den danske, jeg heller ikke kender godt nok til at udtale mig om med autoritet.

Vi må derfor nøjes med nogle ganske banale betragtninger:

At belyse arkivterminologien ud fra netop forvaltnings- og retshistoriskesynspunkter rejser et andet problem, nemlig at der i de enkelte lande trives side om side andre særlige fagterminologier: Et begreb eller et ord ændrer betydning, alt efter i hvilken af Montesqieus magtsfærer det anvendes: den lovgivende, udøvende eller dømmende. Med andre ord ændrer de begreber, man kan finde på arkivterminologiens hjemmeside også inden for de enkelte landes sprog betydning, alt efter om konteksten er forvaltningen, domstolene eller arkiverne. Inden for enkelte forvaltninger har der udviklet sig specielle dia- eller sociolekter af forvaltningssproget – i det danske Udenrigsministerium har man således ikke som i resten af forvaltningen ”sager”, men ”akter”. Når

Udenrigsministeriets akter afleveres til arkivvæsenet, taler vi dér uanfægtet om ”sager” igen.

I Danmark, tilmed i det danske arkivvæsen, anvender vi dagligt ordet sag, som har en mængde forskellige betydninger, alt afhængig af konteksten. Det, vi hentyder til, når vi bruger udtrykket i arkivmæssig sammenhæng, er en samling af dokumenter med en eller anden emnemæssig sammenhæng. Går vi fra det danske Rigsarkivet over gaden til parlamentet, anvendes ”sag” - foruden i alle de andre betydninger også om punkterne på Folketingets dagsorden. En anden af vore naboer på Slotsholmen er Højesteret, hvor ”sag” – ligesom i det øvrige retssystem betegner den konkrete konflikt, der skal finde løsning gennem domsafsigelse.

I Sverige førte man engang diskussion om, hvorvidt der var forskel på *almänn handling* og *arkivhandling*. Man kom til det resultat, at det var der. Her er der imidlertid tale om ren arkivterminologi. Det har at gøre med afgrænsningen af begrebet *almänn handling*, et begreb man ikke kender i Danmark, Norge eller Island, men som Sverige og Finland har for sig selv. For en udenforstående kan det være let nok at konstatere, at hvad enten det drejer sig om arkivhandling eller *almänn handling*, bliver det i sidste ende til handlinger, som i den nordiske arkivordbog på norsk og dansk ligesom på engelsk hedder dokument. For at gøre det let hedder en *handling* også på engelsk *record*, som defineres som ”a document, created or received by [somebody] in pursuance of legal obligations or in transactions of business” – men når det skal oversættes til dansk, bliver det til *arkivalie* og på norsk til *arkivdokument*.

Så *handling* kan oversættes til såvel *document* som *record*.

Denne konstatering – at sprogbrugen ikke er helt konsistent, men retter sig efter konteksten – er jo ganske banal.

Ligeså banalt er det at konstatere, at arkiverne – altså sådan nogen, som vi arbejder for - altid har ligget sidst i arkivaliernes livscyklus. Vi har således gennem historien ganske naturligt overtaget forvaltningens eller domstolenes benævnelser for de arkivalier, vi har skullet opbevare eller på anden måde beskæftige os med, sammen med arkivalierne. Og vi trivedes længe hver for sig med den terminologi, vi på den måde fik overdraget.

Det er måske først fra det tidspunkt, med lidt gavmildhed for 100 til 150 år siden, hvor man begynder at kunne spore en bevidsthed om særlig samfundsmæssig opgavevaretagelse (og dermed en stigende grad af professionalisering af arkivarstanden), at vi kan tale om en særlig *arkivterminologi*, dvs. at man forsøger at standardisere begrebsanvendelsen inden for det, vi har vænnet os til at kalde arkivfaget. Ved at tilvejebringe en særlig terminologi opnår man jo bl.a. det, at der i professionen kan kommunikeres inden for en fælles forståelsesramme, der samtidig lukker lægfolk ude. Sammenlign blot med den medicinske branche.

Det har tillige noget at gøre med den udviklingen inden for offentlig ret, nemlig den nedskrevne, lovfæstede regulering af offentlige myndigheders virksomhed og dermed med offentlige myndigheders og offentlige embedsmænds ansvar for deres opgavevaretagelse – det, der i moderne dansk daglig tale hedder *accountability*. *Accountability* forudsætter kontrol, og kontrol forudsætter et vist mål af standardisering.

I vore dage er det sådan i alle nordiske lande, at kontrollen med forvaltningen dels føres internt, dels eksternt – i sidste tilfælde af borgerne eller disses valgte repræsentanter.

Kigger vi på den danske retshistorie, var statsembedsmænd indtil 1849 i deres embedsførelse ansvarlige over for den enevældige konge – de handlede i hans navn. Den eksterne kontrol fandtes ikke. Det var kongen alene, der var ansvarlig for opretholdelsen af retssikkerheden – og kun over for Gud.

I Sverige fik borgerne med tryckfrihetsforordningen fra 1766 ret til til føre kontrol med retsvæsenet og forvaltningen gennem indsigt i forvaltningens arkivalier. I Danmark skete dette først i 1971 med ikrafttrædelsen af offentlighedsloven.

Vi kan således konstatere, at Sverige på dette område har haft godt og vel 200 år forud for Danmark til at etablere en forvaltningstradition, der synes at kræve et eller andet omfang af terminologisk standardisering i tilgift til de andre krav, et alment offentlighedsprincip måtte stille. Man kan ligeledes konstatere, at der i den svenske lovgivning er mere detaljerede regler om dokument- og arkivhåndtering, end det er tilfældet i Danmark og Norge. Man kan i den forbindelse pege på sekretesslagens regler om registrering af handlingar, der i lang tid har foreskrevet, hvad der skal fremgå af registreringen.

Sammenligner man her med danske forhold, er det ikke fastsat i nogen lov, at der *skal* foretages registrering. Først for få år siden er det fastsat med hjemmel – ikke i offentlighedsloven, men i arkivloven – at enhver statslig myndighed skal betjene sig af et arkivsystem. Det gælder ikke for kommunale myndigheder. I Danmark ville det blive opfattet som et indgreb i det kommunale selvstyre, hvis

man fastsatte regler om, at kommunerne skal betjene sig af et arkivsystem. At kommunerne så gør det alligevel, kan vi kun være glade for.

Den tættere regulering af myndighedernes arkivforhold i Sverige har muligvis også forbindelse til den formelt uafhængige forvaltning. Svenske embedsmænd er som personer strafferetligt ansvarlige for deres embedshandlinger. Den statslige forvaltning i Danmark udøves – i modsætning til i Sverige – under den enkelte ministers ansvar over for parlamentet. Ministrene overtog i 1849 ansvaret fra kongen og har siden beholdt det. Det betyder bl.a., at de enkelte ministre havde adgang, måske ligefrem pligt til, at organisere forretningerne inden for deres enkelte områder sådan som det i den enkelte konkrete situation fandtes mest hensigtsmæssigt, mens de kun på enkelte områder var bundet til at følge generelle regler – herunder på arkivområdet. En dansk minister kan kun give regler med gyldighed for andre ministerområder, hvis disse regler henter deres hjemmel i en lov.

Det er først i de sidste par generationer, at den retlige udvikling er begyndt at præge arkivsproget eller arkivterminologien. Og en væsentlig årsag skal nok søges i fremkomsten af specifik arkivrettet lovgivning, arkivlovgivning.

Arkivlovgivning kræver – ligesom al anden lovgivning – standardisering og abstraktion af de fagudtryk, der indgår i lovteksten. Og når et udtryk én gang er lovfæstet, eventuelt tillige juridisk defineret, har det en tendens til at blive hængende. Lovgivning er for de 80% s vedkommende inkrementalistisk, dvs. at man tiest dynger nye regler oven på gamle, én gang vedtagne tiltag, således at den eksisterende retstilstand ikke ændres radikalt, i stedet for at starte på etablering af ny retlige forhold.

At forsøge at udskille eller afgrænse arkivterminologien som et særligt område i forhold til forvaltningssproget, som det bruges hos vore arkivskabere, kan på denne baggrund forekomme en tvivlsom sag, i hvert fald så længe som forvaltningssproget ikke gøres til genstand for en nøjere analyse.

Vender vi os mod den forvaltningsmæssige samtidshistorie, kan vi konstatere, at nye arkivmæssige begreber har holdt deres indtog sammen med informationsteknologien og reguleringen af dens anvendelse.

Informationsteknologien gav (og giver) anledning til en række forvaltningssproglige og/eller arkivterminologiske nydannelser, vokset frem i frodig symbiose med it-sproget. Det har ikke svækket fornemmelsen af at befinde sig ved foden af Babels tårn. Sproglig standardisering tager sin tid.

Som det vil være klart for de ærede tilhørere, er det således ikke meget, jeg har haft at sige om den indflydelse, de respektive landes forvaltnings- eller forfatningsretlige udvikling kan have haft på udviklingen af forskellige arkivmæssige begreber. Det, jeg imidlertid kan slå fast, er, at en nøjere analyse af den forvaltningsmæssige og arkivmæssige etymologi i de forskellige lande vil kræve langt dyberegående undersøgelser, end jeg føler mig kompetent til. Det er måske heller ikke så vigtigt med sådanne. Hovedsagen med arkivsproget – og med arbejdet med den nordiske arkivterminologi - er trods alt blot, at vi kan forstå hinanden.